

TORSTEN RENQVISTS VERKSTAD Konstnären Torsten Renqvist (1924-2007) var redan en känd målare och grafiker när han 1958 inrättade sig med familj och ateljé på en tomt mellan Kummelnäs och Sägsjön. Mot slutet av 1960-talet övergick han till att arbeta som skulptör och fann ett alldeles eget uttryck som en sorts alternativ till modernismen. Stenar, djur, fotografier och till och med träspån översatte han med såg, yxa och kniv till påminnelser om mänskliga erfarenheter. Spåren efter verktygen och de finurliga sammanfogningarna blev i Torsten Renqvists händer stor konst.

Detta intresse för själva hantverket gjorde att konstnären såg sin arbetsplats som verkstad i stället för som ateljé. Verkstaden har bevarats som ett konstpedagogiskt centrum med visningar och utställningar.

Ett par av Torsten Renqvists skulpturer finns utplacerade i offentligheten i Boo. Om man får syn på dem blir man häpen! Så små de är! Har de rymt från verkstaden där de skapats?

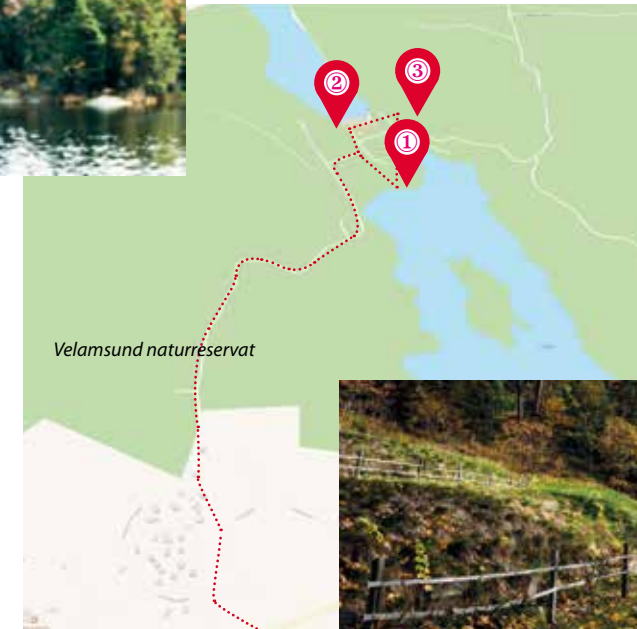
1 HORIZONTDYKAREN
Konstnär: Torsten Renqvist
Material: Brons

På en stolpe över Velamsunds bad- och lekplats mot Insjön flyger själva hastigheten alldeles stillastående förbi. Det kunde vara ett guldglänsande jetplan som just trängt nosen genom ljudvallen. Det kunde vara drömmen om den stekta sparven som flimrar förbi när vi hungrar som mest. Men samtidigt en så exakt tolkning av en havsfågels flykt mot horisonten. Snart är den borta och lämnar bara minnet kvar. Vår stund på jorden är kort. Låt oss glädjas så länge den varar.

2 LÅNGA RADEN

Byggnaden som kallas "Långa raden" innehåller i dag en restaurang. Under 1700-talet ingick den i en längre samling hopkopplade hus med skilda funktioner som magasin, bagarstuga, bryggghus och tjänstebostäder. Mot slutet av 1800-talet inrättades där också lägenheter som utnyttades till sommargäster. På kullen ovanför Långa raden låg Velamsunds huvudbyggnad. (Se även den historiska bilden)

3 VINBERGET

Berget på nordostsidan av Velamsundsviken är en fin utsiktsplats. Vägen dit upp passerar det så kallade Vinberget, som troligen anlades med sina odlingstrasser redan på 1670-talet då Velamsund ägdes av Pontus Fredrik De la Gardie. Vinodlingen förföll så småningom, men de kvarvarande terrasserna restaurerades 2001 och planterades med nya vinstockar.

Författare Gunnar Sillén
Formgivning och fotograf Karl Gabor
Arkivbilder i Nacka lokalhistoriska arkiv.
Redaktörer Nanna Leth och Jenny Fredblad
Utgiven av Kulturnämnden i Nacka, 2017

KULTURHUSET
DIESELVERKSTADEN
ARKIV

NACKA
KOMMUN

FÖR TUSEN ÅR sedan hade landet inte höjt sig mer än att det som sedan blev Boo socken var delat i fyra större öar. Det var Hargsön i väster mellan Skurusundet och dalen där Sägsjön nu ligger. Det var Ormingelandet i mitten mellan nuvarande Sägsjön och Insjön. Och det var de mindre öarna Övre och Yttre Orminge i öster.

För ett par hundra år sedan dominerades de sammanväxta öarna av tre jordbrukande storgods: Boo, Kummelnäs och Velamsund. För drygt hundra år sedan började industrialiseringen förändra området. Stockholmare sökte sommarnöjen utefter stränderna, skogsområden skövlades, vägar drogs och breddades, verkstäder anlades. Människor flyttade in. När socknens folkmängd 1923 passerade 1500 personer, blev man enligt lagen tvungen att inrätta kommunfullmäktige. Boo blev en egen kommun efter att tidigare ha sorterat under Värmdö pastorat och Gustavsberg.

Storstockholmsregionens ökande bostadsproblem påverkade Boo kommun, som på 1950-talet köpte in byggbar utmark kring Skarpnäs på det som tidigare varit Hargsön. Det moderna bostadsområde med affärscentrum som där växte upp åren omkring 1970 gavs namnet Orminge, hämtat från den tidigare grannön.

VÄSTRA ORMINGE

När bostadsområdet Västra Orminge planerades hade många arkitekter tröttnat på alla höghus som växte upp över horisonter och skogsdungar runt om Stockholm och "förstörde" utsikter och naturupplevelser. Som ett alternativ till höghusbebyggelse hävdades att man kunde få in lika många människor per hektar om man i stället byggde tätt och lågt.

Förutom minskad landskapspåverkan skulle de boende också ges mänskligare rum mellan husen.

När området byggdes 1966-67 blev mottagandet minst sagt avaktande bland allmänheten. Det var byggt i en modernistisk stil som kallats "brutalism" och som kännetecknas av råa betongfasader med upprepade fasadelement. Vid den tiden var det inte många som rent känslomässigt kunde förknippa betong med natur. Inte heller var det lätt för alla till en början att acceptera de starka och lite ovanliga färger som arkitekterna valt för fönstersnickrierier mm.

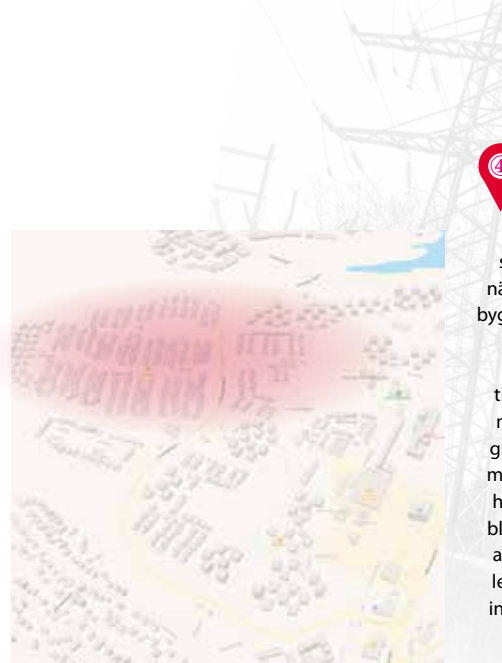
Men Västra Orminge, som byggdes efter ritningar av arkitekterna Jöran Curman och Ulf Gillberg, har kommit att framstå som ett ovanligt lyckat exempel på att rationella byggmetoder med betong och standardisering faktiskt kan fås att samverka med människor och natur. Med tiden har husen blivit omtyckta.

Området finns två hustyper. Dels tre eller fyra våningars punkthus, som med platta tak placerats i "schackmönster" på plansprängd mark. Dels tvåvåninga lamellhus, som med sina välvda tak följer landskapets ojämnheter och bildar gårdar och rum mellan husen i samspel med berg och träd.

Fasadelementen tillverkades i en särskild fabrik som uppfördes i Kummelbergets industriområde alldeles intill. Även om dessa fasadelement är minimalt varierade, så bildar de skal kring lägenheter där flyttbara innerväggar medger stor variation efter de boendes önsningar.

När husen byggdes hade man också tagit fram förslag till en rik konstnärlig gestaltning av rummen mellan punkthusen. Men förslagen blev aldrig förverkligade på grund av en tendens i tiden att överlåta ansvaret till "brukarna". Och de talföra bland brukarna kunde inte förstå vilka värden de tackade nej till.

Men även utan konstnärernas hjälp har husen nu fått lite patina. De har vuxit in sig tillsammans med träd och buskar och tydligt visat sin samhörighet med skärgårdsnaturens klippor. Betongen är ju egentligen inget annat än krossat berg som hålls samman av cement, också det en produkt av berggrunden. Ja, husen står där som en del av berget, sammangjutna med berget. De håller sina tak som skyddande valv över människorna som bor där och låter sina ljusa genom fönstren i kvällens mörker.

KOLDALEN, BOO HEMBYDGSGÅRD

Alldeles intill Orminge centrum ligger Boo hembygdsgård. Utgångspunkten var det gamla torpet Koldalen, som skänktes till Boo hembygdsgård när den bildades 1951. Senare köpte hembygdsgården torpet Nybacka, som stod där Orminge Centrums parkeringsplats nu är, och flyttade det de 400 metrarna till Koldalen. De gamla trähusen ligger nu med de moderna betonghusen som bakgrund. Gammalt och nytt konkurrerar inte med varandra utan samverkar till en rikare helhetsupplevelse. Historien har fått plats bland betongen, det nya har fått en grund att stå på. Och över huvudet, mitt i Koldalen, svischar kraftledningen som tyst men intensivt håller det hela igång. Den öppna transformatorstationen kan kanske ses som ett konstverk i sig.

Lilla Heleneberg

Båtsmanstorp Granlund låg på den plats där senare Boo sjukhus byggdes. Fotot togs omkring 1920 med Klara och Joel "Puttel-Johan" Johansson vid torpet, som då kallades Lilla Heleneberg.
Fotograf okänd.

Nybackatorpet

Torpet Nybacka på sin ursprungliga plats där nu Orminge centrums parkeringsplats ligger. Torpet är nu flyttat till Koldalen där det är en del av hembygdsgården.
Fotograf okänd.

Kummelnäs Fabrik

Kemisterna C Palmstedt och J J Berzelius köpte 1826 Kummelnäs gods för att där anlägga sin fabrik för tillverkning av diverse kemiska produkter. Förreståndaren August Smith blev senare ägare till hela godset, men dog 1851 och änkan Augusta satsade istället på uthyrning och försäljning av sommarställen. Byggnaden i bakgrunden på bilden kom att kallas Åttiksfabriken. Den finns ännu kvar och används som förskola.
Åldre vykort. Fotograf okänd.

Kummelnäs gård

Kummelnäs mangårdsgård, som varit en av de äldsta i skärgården, finns inte längre kvar. Den hade klarat sig från rysshjärnin-dogen 1851 och änkan Augusta satsade istället på uthyrning och försäljning av sommarställen. Den revs 1993 för att ersättas av ett modernt flerbostadshus.
Fotograf okänd.

Kummelnäs båtvarv

Charlotta Smiths son Henning hade läst till ingenjör och ville gärna starta någon fabriksrörelse igen. Han lät i Lövbergaviken anlägga ett varv för nöjesbåtar där på 1880-talet också August Plym, grundaren av Neglingevarvet, arbetade. Varvet lades ner 1931 och blev plats för båtklubb.
Vykort 1910. Fotograf Bertil Lublin.

Gustavshäll

De första sommarvillorna på Kummelnäs-godset uppstod i närheten av den äldre bebyggelsen på Hasseludden. Villan Gustavshäll byggdes i mitten av 1860-talet och har med tillhörande kallbadhus bevarats i så gott som ursprungligt skick.
Foto 1977. Fotograf Ulf Nilsson.

Hammdalen

Villan Hammdalen uppfördes 1865 och övertogs 1886 av arkitekt Helgo Zettervall, som efter egna ritningar gav villan dess nuvarande utseende. Villan ligger på Hammdalsvägen 18 i Hasseludden.
Foto 1967. Fotograf Per-Anders Ericsson.

Gustavshäll

Det tidstypiska kallbadhuset vid Gustavshäll är ett av få bevarade i landet. Villan och badhuset fick 1978 tillsammans, som ett av de första objekten i Nacka, skydd enligt lagen om Byggnadsminnen.
Foto 1977. Fotograf Ulf Nilsson.

Velamsunds Gärd

Velamsund var adels gods under 1600-talet och ägdes av kungar innan det på 1800-talet drabbades av skogsskövling och täta ägarbyten. Från 1880 (i familjen Egnells ägo) började en omläggning till moderna jordbruksmetoder och planmässig inriktad markanvändning för skogsvård och fritidsboende.
Vykort ca 1910. Fotograf okänd.

Velamsunds Gärd

Huvudbyggnaden var uppförd av sten 1796, men brann 1978 och revs ett par år senare. Långa raden, som också syns på bilden till vänster, var en rad uthus som under 1800-talet också använts till sommarlägenheter. En liten står ännu kvar och innehåller bland annat en restaurang.
Fotograf okänd.

Skepparholmen

Sommarnöjen krävde en hel del personal. Stora villan vid Skepparholmen på Hasseludden uppfördes 1885 för grosshandlaren Robert Francke. Den köptes på 1950-talet av ett företag som där ville anlägga en oljedepå. Men marken visade sig inte hålla för detta och villan ersattes i stället på 1960-talet av en kurs- och konferensanläggning.
Fotograf okänd.

Rensättra gård

Bilden visar sommargäster på den gamla Rensättra gård vid Sägsjön. Huset i bakgrunden är en del av gårdens huvudbyggnad, som kallades "Långa långan". Den brann 1936. I dag är ett villaområde uppfört på platsen.
Fotograf Axel Malmström (1872-1945).

Sågsjöbadet

Även Orminges många insjöar har länge varit omtyckta rekreationsplatser under somnarna. Bilden är från Sägsjön och badmodet skvallrar om tiden omkring 1910.
Fotograf okänd.

Nöjesdalen

Till sommarens nöjen hörde också folkparker och dansbanor. Den här festplatsen vid Hasseludden kallades Nöjesdalen. Damen som sålde dansbiljetter på lördagar och söndagar mellan klockan 20 och 24 hade en krona i timmen i lön.
Fotograf Axel Malmström (1872-1945).

UTAN TITEL

Konstnär: Börje Lindberg
Material: Betong

Först ser det ut som ett litet frimärke i det storslagna gaturum som gångstråket från centrum här bildar mellan f d sjukhuset och det långa bostadshusets orange-färgade plåtfasad. Men går man närmare ser man hur mjuka och ganska oansenliga betongformer som med symmetris hjälp ta över ett strängt inrutat bakgrunds-mönster. Det är egentligen en vacker bild av den modernistiska tanken när den fungerade som bäst. Arkitekturen skulle vara ett standardiserat rutmönster som en bakgrund för mänskligt liv. Det var människan som skulle framträda och synas. Lag och ordning skulle vara grund för demokratin. I den ordningen skulle varje människa ha rätt att utveckla sin egen personlighet.

ORMINGESKOLAN – GUL TRON

Konstnär: Maria Brofelth Svalsten 1998
Material: Målad betong med mosaikinläggning.

Ett konstverk för barn behöver inte vara en pedagogisk lekskulptur att klättra i, ett djur att titta på, en låtsasstuga att inreda eller en låtsasfarkost att styra. Ett konstverk för barn kan vara en stor form att omfamna, en trygg volym att ty sig till, en fast punkt i tillvaron. Något som öppnar sig för ännu outtänkta fantasier och identifikationer. Något som bara står där och lyser som en fyr i alla väder.

SOLHJUL

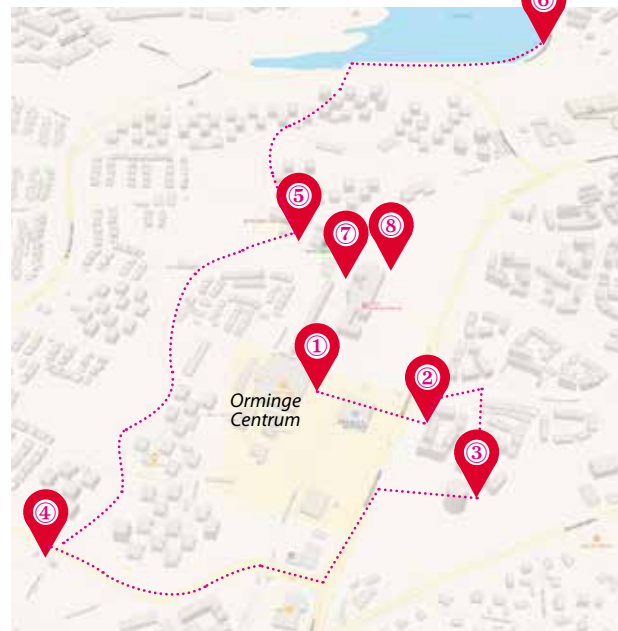
Konstnär: Harry Modin
Material: Granit

Skulpturen står som ett riktmärke vid det förra sjukhusets östra entré där Kanholmsvägen övergår till gångsting genom parkmark. Dess centrum är en öppning mot oändligheten.

HÄSTAR

Konstnär: Aline Magnusson, 1993
Material: Brons

Tre små hästar springer på trottoaren utanför ingången till köpcentrumet. Har de kommit vilse? Eller har de bara glömt sig kvar sedan tiden då här var hagar med gräs att beta. När rusningen till affärerna är stor så ser man knappast hästarna för alla människor som drar förbi. Avståndet mellan hästarnas tid och vår tids naturförnekelse känns oändlig. Men se hur hästarna kärleksfullt blankslitits av barn som ridit på deras rygg och hållit sig fast i deras öron. Se barnen! Mätte de rida in i framtiden med omsorg om allt levande.

SPELANDE TJÄDER

Konstnär: Torsten Renqvist
Material: Brons

Tjädern står på en klipphäll vid Myrsjöns festplats. Tjädern bär spåren av alla de trästycken som fogat den samman. Klipphällen bär spåren av alla de människor som slitit den under sommarkvällar med musik och dans. När festplatsen är tom står tjädern där alldeles ensam och ropar ut sin längtan över berg och sjö. När det är fest på platsen står tjädern där som en kompis bland alla andra, men tyst betraktar han spelet mellan tuppar och hönor bland människorna.

DEL AV HELHET – HELHET AV DEL

Konstnär: Bertil Herlov Svensson, 1976
Material: Aluminium

Skulpturen står i skogskanten strax intill landningsplatsen för den stiliga gångbron med sina bärlinor på andra sidan Mensättravägen. Konstverket var egentligen tänkt för Fågelhöjden i Fisksätra och är uppbyggd av delar på samma sätt som de andra aluminiumskulpturerna i Fisksättras delområden. Men de boende i Fågelhöjden ville inte se skulpturen på sitt område så det blev i stället Orminge som fick dela helhet med Fisksätra. Det kanske inte är så dumt med denna hälsning mellan Orminge och Fisksätra, två av landets mest lyckade exempel på vad som kunde byggas under miljonprogrammet. Det ryktas att Fågelhöjdsborna numera vill ha tillbaka sitt konstverk.

VATTENTORNET

Arkitekterna Curman och Gillberg svarade också för utformningen av Orminge vattentorn, byggt 1969. Utsidan är kravelbyggd på spant som ett skeppsskrov med hud av ljusspeglade rostfri plåt. Beträktarens fantasi kan dra iväg åt många olika håll. Ett jättestort UFO? Ett skämt med det gamla talesättet om vattentorn som kommunala erektioner? En nyfödd svamp som stigit ur jorden för att sprida sitt livgivande innehåll ut över världen? Invändigt finns en hiss genom vattenreservoaren upp till en utsiktsplats på toppen. Skolklasser och föreningar kan boka besök.

